

УДК 343.95:159.9

Марія Дегтяренко,здобувачка кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ

ПРОФЕСІЙНА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ЯК НАПРЯМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглядається психологічна підготовка як один з основних напрямів психологічного забезпечення судової діяльності. З метою реалізації психологічної підготовки в статті запропоновано впровадження нової посади в штат судових установ — судового психолога-консультанта. Зроблено висновки, що психологічна підготовка судових кадрів є необхідною передумовою ефективної роботи судової установи.

Ключові слова: суд, професійна психологічна підготовка, психологічне забезпечення, судова діяльність, судові кадри, судовий психолог.

Психологічне забезпечення професійної діяльності в сфері правоохорони на системному рівні достатньо широко впроваджене в діяльність органів та підрозділів Міністерства внутрішніх справ України, що дозволяє запозичити його досвід щодо організаційних, функціональних, методичних засад практичної психології стосовно вдосконалення діяльності судової системи.

Перш за все зазначимо, що вважаємо цілком обґрунтованим визначення поняття «психологічне забезпечення» як основу діяльності психолога-практика, під яким «...розуміється сукупна узгоджена діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів та практичних органів..., спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології» [1]. В цьому визначенні достатньо чітко окреслені основні суб'єкти здійснення психологічного забезпечення та загальні орієнтири їх безпосередньої діяльності.

Уже сьогодні можливо окреслити ряд перспективних напрямків психологічного забезпечення судової діяльності:

- 1) професійний психологічний відбір;
- 2) психологічне супроводження судової діяльності;
- 3) професійно-психологічна підготовка працівників судової установи;

4) психологічна підтримка здійснення судової діяльності.

Особливу роль у психологічному забезпеченні ефективної судової діяльності відіграє, на наш погляд, *професійна психологічна підготовка* — цілеспрямований процес формування та розвитку особистісних якостей і властивостей працівника, які б відповідали вимогам судової діяльності й забезпечували її ефективне виконання. Так, на думку О. К. Черновського, одним із важливих аспектів належної професійної діяльності працівника судової системи є його належна психологічна підготовка як теоретична база пізнання [2].

Питанню психологічного опосередкування судової діяльності приділена достатня наукова увага. В низці наукових джерел [3; 4] зазначається, що результатом психологічної підготовки є психологічна підготовленість, яка складається із загальної психологічної культури та професійно-психологічної підготовленості, що, на наш погляд, суттєво впливає на формування майстерності судової діяльності. Проте проблема психологічної підготовки на засадах системного підходу допоки не знайшла відображення як у наукових дослідженнях, так і в практиці безпосереднього застосування психологічного знання в діяльності судової установи.

Тим не менш, актуальність психологічної підготовки «судових кадрів» не викликає сумнівів. Так, незважаючи на відсутність нормативної врегульованості діяль-

ності психологів-практиків у судовій системі, деякі прогресивні суди самостійно реалізують зазначений інноваційний напрямок, саме шляхом залучення дипломованого психолога. Зазвичай нормативна легітимність роботи психолога забезпечуються внутрішніми нормативно-розпорядчими документами суду [5].

Безумовно, найефективнішим було б створення спеціальної психологічної служби в судовій системі України. Альтернативною умовою реалізації психологічної підготовки як напряму психологічного забезпечення судової діяльності може стати впровадження до штату судової установи нової посади — судового психолога.

Основними завданнями психологічної підготовки, які можуть бути віднесені до компетенції судового психолога, є такі:

— формування впевненості в собі, своїй підготовленості, в можливості успішного подолання труднощів професійної діяльності, готовності до зустрічі з ними;

— набуття знань щодо можливих варіантів екстремальних ситуацій, їх сутності та способів реагування на них; формування психологічної стійкості щодо впливу характерних для судової діяльності психотравмуючих чинників;

— тренування професійно значимих якостей (професійної спостережливості, професійної пам'яті, професійного мислення), вмінь і навичок виконання службових обов'язків в несприятливих умовах та управління своїми емоційними станами;

— формування вмінь користування психологічними методами і прийомами для підвищення ефективності вирішення професійних завдань.

Вважаємо, що в контексті професійної психологічної підготовки працівників судової установи актуальною є її спрямованість на розкриття адаптаційних можливостей новопризначених суддів та працівників апарату суду; формування навичок вирішення конфліктних ситуацій; оволодіння вміннями здійснювати ефективну саморегуляцію поведінки в умовах психічної напруженості.

Адаптація є постійним процесом активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, що зачіпає всі рівні функціонування людини. Ефективність адаптації значною мірою залежить

як від генетично обумовлених властивостей нервової системи, так і від умов виховання, засвоєних стереотипів поведінки, адекватності самооцінки індивіда. Характеристику особистісного потенціалу адаптації можна отримати, оцінивши мотиваційну спрямованість особистості, поведінкову регуляцію, комунікативні здібності та рівень моральної нормативності.

У контексті судової діяльності мотивація набуває особливого значення, враховуючи надважливі завдання, покладені на судову систему, й складність роботи працівників апаратів судів. Відтак мотивація безперечно впливає на результативність, якість та активність виконання професійної діяльності.

Виходячи з цього, проведення судовим психологом-консультантом систематичних мотиваційних тренінгів як для адаптації новопризначених працівників, так і для нівелювання можливості виникання «синдрому вигорання» в інших працівників, сприятиме підвищенню ефективності роботи всього апарату суду [6].

Поведінкова регуляція — поняття, що характеризує здатність людини регулювати свою взаємодію із середовищем діяльності. Основні її складові — самооцінка, рівень нервово-психічної стійкості, а також наявність соціального схвалення (соціальної підтримки) з боку оточуючих людей, становлять об'єкт навчально-виховної та тренінгової роботи судового психолога.

Наступною складовою особистісного адаптаційного потенціалу є комунікативні якості. Оскільки працівник судової установи практично завжди знаходиться в соціальному оточенні, його діяльність пов'язана з умінням побудувати відносини з іншими людьми. Комунікативні можливості (або вміння досягти контакту і взаєморозуміння з оточуючими) в кожній людині різні, що зумовлює необхідність здійснення психологічної підготовки не лише на груповому, але й на індивідуальному рівні.

Моральна нормативність забезпечує здатність адекватно сприймати індивідом пропоновану для нього певну соціальну роль. У даному контексті рівень моральної нормативності новопризначеного працівника суду відображає сприйняття ним морально-етичних норм поведінки та ставлення до вимог безпосеред-

нього соціального оточення. Формування відповідних навичок етично доцільної поведінки по здійсненню правосуддя також є одним із напрямів освітньо-виховної роботи психолога суду. Зокрема, доцільною є розробка курсу лекцій для новопризначених працівників, особливо актуальними напрямками яких є лекції з вирішення конфліктних ситуацій, розвитку особистісної мотивації та способів боротьби зі стресом.

Безумовно, одним із головних напрямів роботи судового психолога-консультанта можна визнати навчання та тренінги управління конфліктами, які притаманні судовій діяльності. Основною метою проведення цих тренінгів є напрацювання вмінь та навичок використання адекватних способів вирішення конфліктів шляхом осмислення змісту конфліктної ситуації та оптимізації особистої поведінки. Судовий психолог-консультант працює, насамперед, з емоціями людини, які є незмінним супутником конфліктів. Програми тренінгів в основному повинні базуватись на основі комунікативного тренінгу, проте з елементами роботи з особистостями учасників тренінгу, що включають в себе усвідомлення індивідуальних якостей, які заважають вирішенню суперечливих ситуацій і порушують внутрішньо-особистісну рівновагу. Адаптованими методами тренінгів із врегулювання конфліктів для судових установ можливо визнати наступні методи: дискусія та обговорення, ділові ігри, психогімнастика, щоденна рефлексія досвіду, тощо.

В Апеляційному суді Івано-Франківської області судовим психологом, у співпраці з керівником апарату суду, була проведена робота щодо покращення рівня спілкування працівників апарату суду з конфліктними громадянами, тобто тією категорією осіб, які характеризуються частим відвідуванням суду та провокуванням конфліктних ситуацій. Для вирішення цієї проблеми наказом голови суду (№ 03-4/9 від 7 травня 2010 р.) були розроблені та затверджені Рекомендації по веденню прийому громадян, схильних до створення конфліктних ситуацій. У цих рекомендаціях психолог сформулював для працівників судової установи практичні поради психологічного характеру щодо способів врегулювання конфліктів, доцільної поведінки працівника апарату суду з конфліктним відвідува-

чем, в тому числі, висловів, які доречні та недоречні в конфліктних ситуаціях. У Чорнобаївському районному суді Черкаської області ще в 2008 р. розроблені та затверджені Правила розмови по телефону, які містять положення щодо тактики ведення телефонної розмови, спрямовані на підвищення культури спілкування працівників суду з громадянами.

Основні підходи до розбору, аналізу та інтерпретації тренінгів по вирішенню конфліктних ситуацій лежать у площині аналізу, прийнятого в класичних соціально-психологічних тренінгах. Ключова роль судового психолога-консультанта в тренінгах із врегулювання конфліктів спрямована на допомогу учасникам групи перевести імпульсивну поведінку, вельми характерну для конфліктних ситуацій, на об'єктивний, осмислений і конструктивний рівень. Цікавим у цьому плані є приклад Вінницького апеляційного адміністративного суду, де проводяться тренінгові психологічні заняття на тему «Забезпечення належних взаємин керівників із працівниками, а також одних працівників з іншими» з метою підвищення продуктивності праці, мотивації працівників та здорової моральної атмосфери в колективі.

Ще одним напрямом психологічної підготовки є проведення тренінгів із саморегуляції поведінки та самоконтролю негативних психоемоційних станів. Психологічною наукою та практикою нині напрацьовано достатньо ефективний інструментарій подібних тренінгів — фізичні вправи, медитаційні та рефлексивні методики, рольові ігри, тощо. Вважаємо, що проведення тренінгів судовим психологом-консультантом, особливо в стресогенних умовах, є надзвичайно корисним стосовно формуванню навичок розпоряджатися своїм часом, змінювати точку зору на подію, що відбулася, відповідно поводитися в кризових ситуаціях тощо. У Вінницькому апеляційному адміністративному суді проводиться дистанційне навчання працівників апарату суду, що включає розміщений у внутрішній мережі суду теоретично-психологічний блок «Ефективне спілкування». Зокрема, цей блок містить рубрики: управління стресом, аксіоми самореалізації та практикум конструктивного спілкування.

Окреслимо найважливіші психологічні рекомендації для суддів та працівни-

ків апарату суду у здійсненні ними своєї професійної діяльності:

— вміння враховувати й створювати психологічні умови для ефективного вирішення поставленого юридичного завдання;

— вміння професійно користуватись основними психологічними засобами;

— вміння професійно користуватись особливими психологічними прийомами юридичної роботи. Наприклад: складання психологічного портрету особи чи групи осіб, встановлення психологічного контакту з особою, діагностика обману, приховування обставин тощо;

— вміння адаптуватись (уміння гнучкості) [7].

Отже, діяльність працівників судових установ є психологічно насиченою, а ступінь оволодіння психологією та юридичною психологією визначає професійно-психологічне вміння. Враховуючи це, психологічна підготовка суддів та працівників апарату суду не факультативний додаток до професійних якостей, а обов'язкова частина їх професіоналізму. В свою чергу психологічні рекомендації мають першочергове значення для успішного виконання ними їх професійних обов'язків. На нашу думку, професійну психологічну підготовку суддів та працівників апарату суду, як напрям психологічного забезпечення судової діяльності, цілком може здійснювати судовий психолог-консультант.

ПРИМІТКИ

1. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність : підручник / О. М. Бандурка // Харків : вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. — Ч. I. — С. 305.

2. Черновський О. К. Теоретичні та прикладні аспекти сучасної судової психології : монографія / О. К. Черновський. — Чернівці : Технодрук. — 2014. — С. 260.

3. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. / В. В. Бедь. — 2-ге вид., доп. і переробл. — К. : МАУП, 2004. — 436 с.

4. Александров Д. О. Юридична психологія : підручник / Д. О. Александров, В. Г. Андросюк, Л. І. Казміренко та ін.; за ред. Л. І. Казміренко, Є. М. Моїсєєва. — К. : КНТ, 2007. — 360 с. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://westudents.com.ua/knigi/540-yuridichna-psihologiya-aleksandrov-do.html>.

5. Сучасне управління в суді : навч.-практ. посіб. / відп. ред. : І. П. Голосніченко, П. Г. Солоненко // К. : Юрінком Інтер. — 2010. — 528 с.

6. Черновський О. К. Психологічна компетентність судді у практичній діяльності / О. К. Черновський // Вісник Вищої ради юстиції. — 2011. — № 2 (6). — С. 14—18.

7. Черновський О. К. Теоретичні та прикладні аспекти сучасної судової психології : монографія / О. К. Черновський. — Чернівці : Технодрук. — 2014. — С. 264—265.

Дегтяренко Марія. Профессиональная психологическая подготовка как направление психологического обеспечения судебной деятельности.

В статье рассматривается психологическая подготовка как одно из основных направлений психологического обеспечения судебной деятельности. С целью реализации психологической подготовки в статье предложено внедрение новой должности в штат судебных учреждений — судебного психолога-консультанта. Сделаны выводы, что психологическая подготовка судебных кадров, является необходимым условием эффективной работы судебного учреждения.

Ключевые слова: суд, профессиональная психологическая подготовка, психологическое обеспечение, судебная деятельность, судебные кадры, судебный психолог.

Degtyarenko Mariya. Professional psychological training as one of the directions of psychological support of judicial activities.

The article analyzes the psychological training as one of the main directions of psychological support of judicial activities. In order to implement psychological training the article proposed the introduction of new position into the staff of judicial institution — forensic psychologist — consultant. The conclusion is that psychological training of court personnel is a prerequisite for efficient work of judicial institutions.

Key words: court, professional psychological training, psychological support, judicial activity, judicial personnel, forensic psychologist.